

George Orwell'in Siyaset ve İngilizce Adlı Denemesi Üzerine

Ufuk Keleş¹

Eğer yazarken her kelimenin anlamını hissedersen, politik yalanların çoğu, kendi kendine yok olur.

Aşağıdaki metni, George Orwell'in 1946 yılında kaleme aldığı "Siyaset ve İngilizce" başlıklı denemesinden hareketle, kendi duygu, düşünce ve inançlarımla harmanlayarak oluşturdum. Orwell'in *Hayvan Çiftliği* ve *1984* kitaplarını yıllar evvel, henüz genç bir liseli iken okumuş olsam da, *Siyaset ve İngilizce* ile kısa bir zaman önce tesadüfen karşılaştım. Her ne kadar artık hayatının orta yaş evresine ulaşmış, İngilizce öğretmenliğini bir meslek, araştırmacılığı ise bir yaşam biçimi olarak benimsemiş bir akademisyen olsam da, Orwell'in bu denemesi ile çok geç tanıştığımı düşünüyorum. Ama ne derler bilirsiniz: Geç olsun, güç olmasın!

Sevgili okuyucu,

Orwell, *Siyaset ve İngilizce*'de, yazılı iletişimin kendisine yoğunlaşmış, eleştirel metin yazarlığının nasıl yapılacağına dair somut fikirler paylaşmıştır. Sadece İngilizce diline odaklanarak yazdığı ve dil ve siyaset arasındaki ilişkiyi eleştirel bir perspektifle irdelediği bu entelektüel eser, günümüz dünyasında güncelliğini halen korumaktadır. Bu sebeple, Orwell'in bu eşsiz yazısı üzerine düşüncelerimi Eleştirel Pedagoji Dergisi okuyucularıyla paylaşmak istedim. Aşağıda, Orwell'in bu çarpıcı denemesini kendi dünya görüşümle paralel biçimde ve güncel siyaset ve medya atmosferi içinde nasıl yorumladığımı aktardım. Diyalojik yöntemle okuduğum ve çevirdiğim orijinal denemeye eklediğim yorumlar, güncel örnekler

¹ ufuk.keles@bau.edu.tr

ve kültürel yakınlaştırma ifadelerim sonucunda ortaya iç içe geçmiş bir metin çıktı. Hangi bölümleri benim yazdığım, hangi bölümlerin metnin orijinal çevirisi olduğu ve hangi bölümlerin editoryal düzenlemeler sonucu olduğu karmaşık hale gelen metin bir bakıma “metinlerarası” (Bakhtin, 1985) bir denemeye dönüştü. Ben bu karmaşıklığı ve metinlerarasılığı pek sevdim. Benim için yeni bir deneyimdi. Umarım sizin için de keyifli bir okuma olur.

Orwell'e göre hemen herkes, iletişim dilinin, uygarlığın çöküşü ile paralel olarak kötü bir yola savrulduğu konusunda hemfikirdir, ancak genellikle bu konuda yapılabilecek bir şey olmadığını düşünür. Dilin yozlaşmasının doğrudan politik ve ekonomik nedenleri vardır. Bu durum yalnızca yazarların dili incelikten uzak ve düşüncesizce kullanması ile açıklanamaz. Dil, kısır bir döngü içinde yozlaşır. Yani, nasıl ki bir kişi kendini başarısız hissettiği için içki içmeye başlayabilir, ama içtiği için daha da başarısız olur, dil de yozlaştıkça siyaset ve kültür kötüleşir ve bu kötüleşme dildeki yozlaşmayı artırır. Burada dilin dünyayı, düşünceyi, ideolojiyi kurduğunu, bireyi büyük ölçüde belirlediğini söyleyen postyapısalcı düşünceye değinmeden geçmek olmaz. Dilin dünyayı algılama biçimimizi, dünyayı algılama biçimimizin de dili etkilediği sonsuz bir döngüdür bu. Orwell, bu döngünün yıkıcı etkileri olabileceğine işaret eder. Ona göre, zaman içinde düşüncelerimiz aptalca olduğu için dilimiz çirkinleşir ve bulanıklaşır ama dilimizin çirkinliği ve bulanıklığı da aptalca düşünmemize neden olur. Bu kötü etkiler birbirini sonsuza dek besleyebilir.

Heyhat! Kendini gerçekleştiren kehanet bu değilse nedir?

Peki, bu kısır döngüden kurtuluş yok mudur? Bana sorarsanız, söylemin anlamı inşa ettiğine inanan biri olarak bu kısır döngüden çıkmanın neredeyse imkânsız olduğuna inanırım. Ancak, ne yalan söyleyeyim, Orwell benden çok daha iyimser. Ona göre bu kısır döngüden çıkılabilir. Dahası, durum tersine bile çevrilebilir. Bunun için öncelikle güncel ana akım siyaset ve medyada kendisine rahatlıkla yer bulan metinlerin birçoğunun bayağılaşmış yanlış söylemlerden doğduğunu ve bu yanlışlıkların başka yazarlar tarafında taklit edilerek dolaşıma sokulduğunu fark etmek gerekir. Bu farkındalığa erişebilen kişiler hem daha açık düşünebilir hem de politik ve ahlaki yeniden doğuşun ilk adımını atmış olurlar. Burada unutulmaması gereken önemli bir nokta yozlaşmış iletişim diline karşı verilen mücadele ne önemsiz bir meseledir ne de yalnızca profesyonel yazarların işidir.

Orwell, denemesinin devamında bahsettiği bayağılaşmış ifadeleri daha somut bir biçimde göstermek amacıyla çeşitli kaynaklardan seçtiği beş örneği paylaşır. Ben ise burada bu metinlere yer vermeyeceğim. Ancak, söylemeliyim ki farklı yazarlara ait olan ve farklı metin türlerinden alınmış bu beş kısa pasajın hepsi ortak bir özellik paylaşır: Belirsizlik. Orwell, yazarların tam olarak ne demek istediklerini bilmiyor gibi görünmesinden rahatsızdır. Bu rahatsızlığın temelinde yazarların metnin anlamına önem vermek yerine sözü dolaştırıp durmaları yatar.

Ben şahsen bu üslubun Türkiye’de dünyaya soldan bakan aydınlar arasında yaygın olduğunu düşünüyorum. Öyle kelimeler kullanıyorlar ki tam bir laf salatasına dönebiliyor söylenenler... Sırf entelektüel görünmek amacıyla gereksiz yere kullanılan ifadeler (*argüman, revizyonist, konjonktür, anarko-sendikalist, paradigma, lümpen, son tahlilde, fraksiyon, vb.*) anlamı güçlendirmek yerine okuyucuyu yoruyor. Metni anlamından uzaklaştırıyor Benzer şekilde, muhafazakâr siyasetçiler de sıklıkla *ademi merkezîyet, muktedir, feraset, münferit, tevessül etmek, müfteri, müesses nizam, telakki* vb. Osmanlıca kelimeler kullanırlar demeçlerinde. Dikkatinizi çekerim, yanlış kullanırlar demiyorum; tam tersi, doğru ve anlamlı kullanırlar bu kelimeleri. Ancak, anlamı daha çok kişi tarafından bilinen karşılıkları yerine bu kelimeleri seçmelerinin temelinde okuyucu üzerinde bilirkşi otoritesi yaratmak arzusu vardır bana göre. Ve bunu öyle çok yaparlar ki okuyucunun metni anlaması için değil anlamaması için uğraştıkları izlenimi verir bana. Dertleri mesajlarını daha çok kişiye iletmek değil de anlamı kendi tekellerine almak sanki!

Sonuç olarak, günümüz düzyazısı, ifadelerin anlamlarından çok biçimlerine önem veren, birbiriyle muğlak bir şekilde bir araya getirilmiş hazır kalıplardan oluşuyor. Orwell’e göre bir düşüncenin en yalın ve doğru biçimde dile getirilememesi, o düşüncenin yanlış veya karmaşık olmasından ziyade dil kullanımıyla ilgili özensizliğin sonucudur. Ve maalesef bu özensizlik özellikle genç nesillerde düşünme tembelliğine neden olan etkenlerden biri. Hele ki, dijital ve görsel iletişimin giderek daha yaygın hale gelmesiyle birlikte, metinsel içerikler mesaj değerini iyice yitiriyor. Orwell’e göre, yazılarımızı eğer özensiz bir şekilde ve basmakalıp ifadeler kullanarak yazıyorsak, kontrol bizde değildir. Sele kapılıp giden kütükler ve ağaç kökleri misali kelimelerin peşi sıra sürükleniyoruzdur.

Orwell’e göre dildeki yozlaşmanın temelinde kendisinin “ölü mecazlar”, “gereksiz söz öbekleri”, “ağdalı dil” ve “laf kalabalığı” olarak adlandırdığı dört ayrı ifade türü bulunur. İlk olarak, ölü mecazlar bir zamanlar güçlü bir anlamı olan ama artık düşünülmeden, alışkanlıkla kullanılan söz öbekleridir. Bu tarz mecazlara örnek olarak aşağıdaki kelime öbekleri verilebilir:

- “*sigaya çekmek*” (sorguya çekmek),
- “*topa tutmak*” (eleştirmek),
- “*faka basmak*” (tuzağa düşmek),
- “*aşık atmak*” (boy ölçüşmek), ve
- “*siper etmek*” (birini savunmak).

Orwell’e göre bu deyim ve ifadelerde bahsedilen eylemler gerçek anlamını uzun zaman önce yitirmiştir ve günümüz kültürel uygulamalarına ve kişisel davranışlarına tam olarak uygun değildir. Eskimiş ve hatta yok olmaya yüz tutmuş ifadeler kullanmayı seçen günümüz yazarları düşünsel bir tembelliğe kapılmış ve

yeni mecazlar üretme yeteneklerini kaybetmiştir. Kullandıkları dil de açıklayıcı olmaktan uzaklaşmış ve okurun zihninde bulanık ifadeler oluşturan bir araca dönüşmüştür. Üstelik bu tür basmakalıp ifadeler, bir yazarın üretkenliğine de zarar verir. Sadece otomatikleşmiş, sıradanlaşmış ve dolayısıyla canlılığını yitirmiş mecazlar kullanan yazarlar ne biçimsel bir alışkanlıktan öteye gidebilir ne de okuyucunun düşüncelerine ve duygularına etkin bir şekilde hitap edebilir. Orwell burada dilin tarihselliğini yok saymaktan ziyade yazarların dilin dinamizmini unuttuğuna vurgu yapar. Sonuçta dilin en önemli işlevi kişiler arasında etkili bir iletişim kurulmasıdır.

Dildeki bir başka yozlaşma şekli de gereksiz söz öbekleri kullanmaktır Orwell'e göre. Sade ama anlaşılır kelimeler yerine uzun ve dolaylı ifadeler kullanmak en yaygın kusurlu uygulamalardan biridir. Örneğin:

- *“devre dışı bırakmak”* (kapatmak / etkisizleştirmek)
- *“şeffaflık ilkesine aykırılık teşkil etmek”* (bilgi saklamak)
- *“ortaya çıkmasına sebebiyet vermek”* (neden olmak)
- *“güvenlik sorunlarını bertaraf etmek”* (güvenliği sağlamak)
- *“öncü bir rol oynamak”* (öncülük etmek)
- *“politik irade ortaya koymak”* (karar almak)

Orwell, yazarların bu tür kalıpları genellikle bir cümleyi “doldurmak” ve anlamı ehlileştirmek için seçtiğini, düşüncesini açıkça ifade etmeye çalışmak yerine laf salatası yapmayı seçtiğine inanır. Belki burada yazarların bu ifadeleri diplomatik dilin inceliklerine uygun şekilde davrandığına da kapıyı açık bırakmak daha sağlıklı olacaktır. Yine de Orwell'in vurguladığı asıl nokta yazarların kısa ve doğrudan bir ifade yerine dolaylı ve uzun bir ifade seçerek aslında stratejik bir belirsizlik üretmesidir. Bu yolla yalnızca vermek istedikleri mesajı muğlaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda kelimeleri sündürerek anlamı ötelemiş olurlar

Orwell, metnin sadeliğini bozan üçüncü bir yöntemin de yazarın ağdalı bir dil kullanması olduğunu söyler. Bu kategoriye, yazarın basit düşüncelerine entelektüel bir görünüm kazandırmak için kullandığı kelimeler girer. Özellikle politik, bilimsel veya felsefi yazılarda, yazarlar “büyük” kelimelerin cazibesine kapılır. *“Müeyyide”, “fenomenolojik”, “töz”, “hegemonya”, “normatif”, “aksiyon planı”, “erek”, “postulat”, “bağlamsallık”, “aposteriori”* vb. kelimeleri örnek olarak verebiliriz bu gruba. Bu kelimeler özellikle yazarın amacını açıkça söylemekten kaçındığı durumlarda, yazıyı bilimsel ya da felsefi bir kılıfa sokmaya yardımcı olur. Böylece, sade ifadelerin gerçekliğini gizleyerek bir mesajı en etkin bir şekilde okuyucuya iletmekten çok yazara sahte bir otorite kazandırır. Burada, Orwell'in özellikle felsefi ve bilimsel yazılarda başka türlü açıklanamayan

kavramları kullanmanın yanlış olduğunu iddia ettiğini söylemiyorum. Orwell, yukarıdaki kavramların kullanılmasına değil, bunları ağdalı bir dil kullanmak amacıyla gereksiz yere ve çok sayıda kullanılmasına karşı çıkıyor. Belki de bizim yapmamız gereken dilin anlamın önüne geçmediğinden emin olmaktır. Özellikle, daha genel bir okuyucuya seslenirken daha anlaşılır yazmak; akademik yazılarımızı da kavram salatasına boğmadan kaleme almak gerekiyor. İnanıyorum ki ancak bu şekilde söylediğimiz söz çok daha açık bir şekilde çok daha fazla sayıda okuyucuya ulaşacaktır.

Dördüncü yöntem olarak Orwell yazarların kasten yaptığı “laf kalabalığı”na dikkat çeker. Orwell, bazı kelimelerin sık kullanılmalarına rağmen neredeyse hiçbir somut anlam taşımadığını söyler. Örneğin “romantik”, “insani”, “ambiyans”, “demokratik”, “gerçekçi”, “adalet”, “ilerici” gibi kelimeler, kullanıldıkları bağlama göre her yöne çekilebilir. Bu tür sözcükler, özellikle sanat ve siyaset dilinde, okuyucunun duygusal tepkisini harekete geçirmek için kullanılsa da kavramsal bir açıklama oluşturmaz. Orwell, özellikle sanat eleştirileri ve politik makalelerde bu kelimelerin nasıl boş kabuklara dönüştüğünü vurgular. Örneğin bir sanat eleştirmeni bir esere “döneminin aynası”, “canlı”, “organik”, “yoğun”, “dinamik” diyebilir ama bunların hiçbiri somut bir anlam taşımaz; yalnızca eleştirmenin kişisel beğenisini süslü bir biçimde aktarmasına yardımcı olur.

Orwell, yazarın zihinsel bir çaba göstermeden cümlelerini hazır kalıplarla, muğlak ifadelerle ve gereksiz kelimelerle doldurduğunda metnin anlam bütünlüğünü bozduğunu ve etkisini azalttığını vurgulamıştır. Sonuçta ortaya çıkan şey, anlamdan çok biçimsel bir sis bulutudur. Bu şekilde yazılan metinlerde yazar ifadeleri değil, ifadeler yazarı yönlendirir.

Orwell, metin ve yazar ilişkisinden genel olarak bahsederken, dilin siyasetçiler tarafından nasıl kullanıldığını da tartışmadan geçmez. Ona göre, dilin kötüleşmesi yalnızca estetik bir sorun değildir; politik yozlaşmanın da belirtisidir. Özellikle iktidarı destekleyen yazarlardan mevcut iktidarı savunmak adına doğal olarak ideolojik bir taraf tutmaları, yalan söylemeleri, gerçekleri çarpıtmaları, kimi zaman şiddeti meşrulaştırmaları ve adaletsizliği haklı çıkarmaları beklenir. Bunun yanı sıra siyasetçiler de, kullandıkları dili bilinçli olarak manipülasyon aracı olarak görür. Orwell şöyle der: “Siyasi dil, yalanları doğru, cinayeti saygın, saçmalığı da mantıklı göstermek için tasarlanmıştır.” Yani, siyasal metinler, çirkin gerçekleri gizlemek ya da duygusal olarak yumuşatmak için yazılır. Bunun için yazarlar, olumsuzluk çağrıştıran kelimeler yerine nötr, teknik ya da soyut ifadeler kullanır. “Zam” yerine “fiyat güncellemesi” kullanımı buna güzel bir örnek oluşturur. “Savunma amaçlı önleyici harekât emri” aslında düpedüz saldırı emridir. “İşgücü fazlasının azaltılması” çalışanların bir kısmını işten çıkarmaktan başka bir şey değildir. “Barış operasyonu”, “demokrasi getirmek” ve “kardeş kavgasını bitirmek” gibi ifadeler çoğu zaman askeri müdahale, bir başka ülkenin topraklarını işgal etme ve askeri darbe gibi olayları perdeler.

Orwell bu tür örneklerin özellikle totaliter rejimlerde bulunduğunu söyler ama demokratik ülkelerde de benzer ifadelere sıkça rastlandığını not eder. Yönetim sistemlerinin hepsinde de dil gerçekliği gizleyen veya değiştiren bir maske hâline gelir. Bu maske okuyucuya duygusal rahatlık sağlayabilir ama düşünsel netlik sunmadığı kesindir. 1984'te Gerçeklik Bakanlığının yaptığı iş de bu değil midir? Orwell, İngiliz İmparatorluğu'nun sömürge savaşlarını örnek verir. Hindistan veya Burma'da yapılan baskı ve işkenceler, çoğu zaman "barışı koruma" ya da "isyancılara karşı düzeni sağlama" olarak adlandırılmıştır ana akım İngiliz medyasında. Gerçekte bu ifadeler, yalnızca şiddetin cilalı biçimleridir. Bir köy bombalandığında ya da binlerce insan açlıktan ölürken, bunu doğru kelimelerle anlatmak cesaret ister. Fakat politik dilin amacı tam da buna duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaktır. Gerçi, buna ihtiyaç bile duyulmuyor artık. Örnek olarak ABD'nin "Savunma" Bakanlığının adını "Savaş" Bakanlığı ile değiştirmesini verebiliriz.

Orwell dilin kötüye kullanılmasını ahlaki bir suç olarak niteler. O'na göre, yazarın kullandığı dil ile ilgili seçimleri etik sorumlulukları ile yakından ilgilidir. Etik sorumluluktan kaçmayı seçen politikacı/yazar, genellikle edilgen yapılar ve soyut kelimeler kullanma eğilimindedir. Eylemin failini gizlemek için dili kasıtlı olarak belirsizleştirir. Bu tarz cümleler, gerçeğin ağırlığını azaltır ve okuyucunun vicdanını uyuşturur. Bir politik metni açın ve şunu sorun der Orwell: "Bu cümlede kim ne yaptı?" Eğer cevabı bulamıyorsanız, yazar muhtemelen sizi kandırıyordur. Örneğin:

- "*İsyan bastırıldı.*" (Bastıran kim? Nasıl bastırıldı? Faturası ne oldu?)
- "*Gerekli önlemler alındı.*" (Ne tür önlemler alındı? Kim tarafından alındı?)
- "*Yanlış anlaşılmalara yaşandı.*" (Kim neyi yanlış anladı?)

Orwell, günümüzde kullanılan politik dilin "bürokratik bir sis perdesine" dönüştüğünü söyler. Özellikle siyasi ve akademik çevrelerde kullanılan karmaşık kelimeler, gerçeği daha da uzaklaştırır. Örneğin:

- "*İstenmeyen unsurların tasfiyesi*" toplu katliam demektir,
- "*Nüfusun yer değiştirmesi*" zorla göç ettirmedir,
- "*Sınırların yeniden çizilmesi*" savaş ve işgal anlamına gelir.

Bu ifadeler kulağa teknik, resmi ve belki de zararsız ve tarafsız gelir ama aslında etik duyguyu felç eder. Orwell der ki: "Bu tür kelimeler, duyguları uyuşturur; okuyucu, bir insanın öldürüldüğünü değil, yalnızca bir olayın gerçekleştiğini düşünür ve olayın yarattığı tepki kontrol edilebilir hale gelir."

Orwell, politik yazının yeniden "gerçeğe dokunan" bir dile dönmesi gerektiğini savunur. Bir yazar, ne hakkında konuştuğunu gerçekten iyi biliyorsa ve bu konuyu ne kadar dürüst bir şekilde anlatmak istiyorsa, o kadar sade ve anlaşılır bir dil

kullanmalıdır. Ona göre, “Kişi kötü dil alışkanlıklarını fark ederse, bunları terk edebilir. Bir yazar, yazdığı her kelimenin anlamını sorgulamayı öğrenmelidir.” Dolayısıyla bu öneri, teknik bir dil reformu değil, etik bir uyanışa, diğer bir deyişle, yazarın kendi vicdanıyla yüzleşmesine işaret eder. Bunun için altı basit kural öne sürer Orwell:

- Benzetme ve mecazları düşünmeden kullanma.
- Kısa ve öz ol!
- Gereksiz kelimeleri dağarcığından çıkar. Yazma işi bittiğinde, her kelimenin gerekli olduğundan emin ol!
- Zorunda olmadıkça edilgen yapılar kullanma!
- Yabancı kökenli, bilimsel ya da teknik bir kelimenin daha anlaşılır bir karşılığı varsa, onu kullan!
- Yukarıdaki prensiplerden birini ihlal etmek gerekiyorsa, okuyucuya kaba gelecek bir şey yazmak yerine o kuralı boz!

Orwell, denemesini şu düşünceyle bitirir: “Dilimizin kötüleşmesi kader değildir. Bu süreç, uygarlığın çöküşünün hem kaynağı hem de sonucu olan tembellik ve sahtekârlığın sonucudur. Eğer düşünceyi açık tutarsak, dil de açık kalacaktır.” Bana göre “*Siyaset ve İngilizce*”, yalnızca dilbilimsel bir eleştiri değil, aynı zamanda gerçeğin bilerek çarpıtıldığını ve düşüncenin nasıl uyuşturulduğunu gösteren etik bir manifestodur. “Eğer yazarken her kelimenin anlamını hissedersen, politik yalanların çoğu, kendi kendine yok olur” derken Orwell, dilde ve düşüncede bir uyanışa ihtiyaç olduğunu vurgular.

Sevgili okuyucu,

Belirtmeliyim ki bu yazıyı kaleme almamdaki asıl neden, Orwell’in *Siyaset ve İngilizce*’de dile getirdiği oldukça radikal olan söylemsel eleştirileri ile ilgili düşüncelerimi paylaşmaktı. Ancak bu, Orwell’in tüm fikirlerine katıldığım anlamına gelmesin. Amacım, Orwell’in oldukça tartışmalı olabilecek fikirlerini paylaşarak yeni bir tartışma başlatmaktı. Derginin okuyucuları arasından bu denemeye karşı bir eleştiri yazısı kaleme alınmasını çok isterim. Bu şekilde Freire’nin diyalojik yöntem olarak nitelediği karşılıklı iletişim yoluyla düşünce, duygu ve inançlarımızı yeniden gözden geçirme şansımız olur.

Son not olarak sevgili okuyucu, bu deneme benim yayınlanmak üzere kaleme aldığım ilk Türkçe yazı. Başlangıç olarak böyle bir “söylemesi kolay yapması zor” bir konu seçmiş olduğumun yeni farkına varıyorum. Sürç-ü lisan ettiysek, affola!